

Maak leerlingen eigenaar van hun leerproces

Werken aan eigenaarschap

Het is mogelijk en ook noodzakelijk om leerlingen eigenaar te maken van hun eigen leerproces. Hoe geef je dit vorm binnen het streven naar doelen en opbrengsten? Een verkenning en pleidooi voor eigenaarschap.

René Berends is docent Nederlands bij Saxion in Deventer en onderzoeker bij het lectoraat Onderwijsvernieuwing en daltononderwijs

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2010) typeert opbrengstgericht werken als een cyclische werkwijze waarbij de betrokkenen zich in hun professioneel handelen laten sturen door de uitkomsten van metingen op basis van vooraf gestelde doelen. Deze doelen worden gesteld op het niveau van bestuur, school, team en leerkracht, en dienen te leiden tot maximale prestaties van leerlingen. Er wordt in het onderwijs nauwkeuriger dan voorheen nagedacht over de na te streven doelen en over hoe die gerealiseerd kunnen worden. Tegelijkertijd lijken leerlingen nauwelijks een stem te hebben in het geheel en weinig zeggenschap te hebben over de inhoud en de aanpak van hun eigen leren. De vraag is of efficiëntie de reden mag zijn leerlingen geen eigenaar van hun eigen leren te maken. In dit artikel worden de noodzaak en mogelijkheden verkend om dat wél te doen.

Na een nacht waarin het stevig gestormd heeft, vindt Luuck 's morgens in de tuin een uit de boom gewaaid vogelnestje. Hij neemt het mee en juf Emma vindt het prachtig. Luuck mag het nestje op de tentoonstellingstafel leggen. De juf legt er een paar informatieve boeken bij over vogels en vogelnesjes. In een groepje met belangstellende kinderen wordt opgezocht van welke vogelsoort dit nestje is geweest en wordt er op het digibord een film bekeken.

Luuck heeft geluk met zijn juf. Leerlingen kunnen bij haar 'met een plannetje in het hoofd' naar school komen. Er is ruimte voor incidenteel leren, voor initiatief van leerlingen in het programma. En daardoor leert Luuck die dag niet alleen iets over vogelnesjes, maar ook dat je op school terecht kunt om te leren over wat je zelf belang-

rijk vindt. Zou Luuck in groep 3 gezeten hebben, en zou de juf daar, met het overvolle programma voor die dag in het achterhoofd, gezegd hebben: 'Luuck, dat is een mooi vogelnestje. Hier heb je een plastic zak, doe het daar maar in en neem het straks weer mee naar huis...', dan had de juf het signaal gegeven dat 'we' op school wel wat anders te doen hebben dan op eigen vragen en ideeën in te gaan.

Onderwijsplanning 2.0

De groeiende aandacht voor eigenaarschap in het onderwijs is opmerkelijk in een tijd waarin de focus is komen te liggen op het doelgericht en planmatig werken, het gebruik van methodes en leer- en ontwikkelingslijnen, de hang naar meer efficiëntie en het vastleggen en controleren van de opbrengsten. Lesprogramma's zijn overvol geraakt en het intentionele curriculum lijkt de momenten van incidenteel leren steeds meer uit het dagrooster te hebben weggedrukt. Er wordt weinig tijd genomen voor vragen en interessegebieden van leerlingen. Het is de leerkracht met zijn programma die de lesinhoud bepaalt. Maar in alle keuzes die er gemaakt worden over wat er wél in het programma komt, is er de keerzijde van wat er daarom niét in komt. De leerkracht van groep 3 die geen aandacht aan het vogelnestje besteedt, geeft het signaal af dat de school niet de plek is waar je met eigen leer-vragen terechtkunt en dat het de leerkracht is, die bepaalt wat er geleerd moet worden. Zulke signalen afgeven is een slechte zaak, als leerkrachten leerlingen meer eigenaar van hun eigen leren willen laten zijn. Onderwijsplanning 2.0 vraagt om een planmatige en doelgerichte aanpak, waarbij wél aandacht geschonken wordt aan wat er in de actualiteit speelt en aan de onderwerpen waarmee leerlingen de school in komen.

Leerlingen
lijken weinig
zeggenschap te
hebben over de
inhoud en aanpak
van hun leren

Vincent van den Hoogen

Het paard zal zelf moeten drinken

'Who is the owner of the learning?' vraagt Alan November (2011) zich af in zijn spraakmakende boek, dat dezelfde titel draagt. Je kunt het paard wel naar het water leiden, maar het zal zelf moeten leren drinken. Het is de leerling die moet leren. Daarom heet hij ook een leerling. Je behoort als leerkracht te faciliteren en het leerproces mogelijk te maken.

De discussie over meer eigenaarschap van de leerling in zijn eigen leerproces gaat daarom om de beweging 'van uit handen nemen, naar in handen leggen'. Leerlingen doen het zelf, participeren, worden eigenaar. Leren is hun 'ding': zij zijn degenen die nieuwe kennis, vaardigheden en attitudes verwerven, bestaande aanpassen en

een verbinding maken tussen nieuwe en al verworven kennis, vaardigheden en attitudes.

Jammer... is het nu al pauze?

Daniel Pink (2010) beschrijft in zijn boek *Drive* dat keer op keer in onderzoek is aangetoond dat, als mensen werk verrichten dat het niveau van mechanische arbeid ontstijgt en waarbij vaardigheden gevraagd worden als kritisch denken en het oplossen van problemen, het belonen van mensen ertoe leidt dat ze slechter gaan presteren. Iets soortgelijks geldt voor leerprocessen op school. Praktijkmensen weten dat leerprocessen minder goed verlopen als er geleerd wordt voor een beloning, een cijfer of voor de goedkeuring van de leerkracht.

Je behoort als leerkracht te faciliteren en het leerproces mogelijk te maken

Laat leerlingen een eigen plan trekken en bepalen hoe en met wie er gewerkt wordt

Human Touch Photo

Op school ervaring opdoen met beslissingen nemen over het maken van schoolwerk is belangrijk

Dylan William (2013) wijst in zijn boek *Cijfers geven werkt niet!* op het massieve bewijs dat er is dat het geven van cijfers het leerproces stopt. Geef kinderen een cijfer voor het schoolwerk en je leert ze voor het cijfer te werken, niet meer voor het leerproces zelf. Het is een interessante conclusie die hij trekt uit een meta-analyse van zo'n 600 studies naar de rol van toetsing in het onderwijs. Summatieve toetsen die proberen 'op te tellen' (*to sum up*) wat er geleerd is en waarbij dat beoordeeld wordt met een cijfer hebben een desastreus effect op het leren. Formatieve toetsen daarentegen helpen leerlingen verder. Ze geven leerlingen feedback op wat er verbeterd kan worden en hoe dat kan gebeuren (*helps form future learning*), waardoor leerlingen meer betrokken raken op het eigen leren. Feedback van de leerkracht, maar zeker ook van groepsgenoten kan daarbij van belang zijn.

Je moet dus als leerkracht voorzichtig zijn met het geven van een beoordeling, een beloning of een goedkeuring. Als het werk zinvol, betekenisvol en functioneel ervaren wordt en als het werk een *purpose*, een voor leerlingen interessant doel heeft, komen ook zij in een *drive*, een *flow* met betere prestaties tot gevolg.

Intrinsieke motivatie, de innerlijke wil om iets te weten te komen of om iets te kunnen en onder de knie te krijgen, maakt bijvoorbeeld dat kinderen tot bloedende knieën toe kunnen oefenen met rolschaatsen. Niets kan ze dan in de weg staan. In ons voorbeeld zal Luuck waarschijnlijk niet halverwege de film over het nest met vogeleitjes naar buiten rennen, omdat het pauze is. Het filmpje moet wel eerst afgekeken worden.

Zelf!

Ouders van peuters herkennen het wel, kinderen die voortdurend 'zélf!' roepen. De drang om zelf te handelen en te beslissen hoort bij je ontwikkelen, ook al op driejarige leeftijd.

Aan die door de natuur gegeven drang om zelfbepalend in het leven te staan wordt soms in het onderwijs afbreuk gedaan, zeker als de leerkracht zich teveel laat aansturen door wat er in het onderwijs allemaal 'moet'. Dan is wat de leerling 'wil' al gauw de sluitpost op de begroting.

Natuurlijk moet er op school ook geleerd worden wat je als leerkracht inbrengt, dat begrijpen kinderen ook wel, maar als we willen dat leerlingen later als zelfsturende en zelfverantwoordelijke burgers in het leven staan, is meer zeggenschap over het eigen leren op school essentieel. Op school ervaring opdoen met het werken in vertrouwen, het zelf nemen van beslissingen over het maken van schoolwerk, het dragen van verantwoordelijkheid en het leren verantwoording af te leggen over je eigen keuzes is daarvoor belangrijk.

Werken aan eigenaarschap

Het decentraliseren van beleid en het lager in organisaties leggen van verantwoordelijkheden is buiten het onderwijs een allang in gang gezette ontwikkeling. In het onderwijs is dat echter nog nauwelijks van de grond gekomen. Veel leerkrachten voelen zich daardoor meer uitvoerder dan een professional die creatief onderwijs ontwerpt en leerlingen voelen zich meer consument en productiemedewerkers, dan dat ze druk in de weer zijn met hun eigen ontwikkeling.

Een eerste benodigde stap is het expliciet zicht geven op wat de doelen en de te verwachten opbrengsten zijn. Zo kunnen leerlingen leerprocessen leren overzien. Het risico daarbij is echter wel dat leerlingen daar niet bovenuit stijgen, zoals Alfie Kohn (2011) stelt.

Eigenaarschap kan gestimuleerd worden door te werken aan meer *involvement*, meer betrokkenheid van kinderen. Zingeving is daarbij een essentieel begrip. Kinderen moeten voelen dat het werk betekenisvol en functioneel is en dat het voor henzelf een doel heeft. Daarbij helpt als opdrachten 'echt' zijn en ook voor kinderen ergens toe dienen. Zo zullen leerlingen niet warmlopen 'om voor de prullenbak te schrijven', maar wordt dat al gauw anders als er voor een eigen blog of voor de website van de school geschreven wordt.

Bovendien werkt het motiverend als er bijgedragen kan worden aan een interessant ingebracht probleem. Het probleem van de week, dat opgelost moet worden voor vrijdagmiddag wanneer er samen over gesproken gaat worden, zet de meeste kinderen aan tot het denken over oplossingen.

(Mede-)eigenaarschap kan gecreëerd worden als leerlingen over doelen en inhouden mee mogen praten. Dat kan bijvoorbeeld door leerlingen zelf na te laten denken over wat ze willen leren, of wanneer ze een keuzemogelijkheid geboden wordt. Verder behoort het trekken van een eigen plan, het zelf bepalen hoe en met wie er gewerkt wordt tot de mogelijkheden. Leerlingen zouden ook voor een te maken werkstuk zelf na kunnen denken over criteria voor een zelfbeoordeling: 'Wanneer ben ik tevreden over het eindproduct als straks het werkstuk klaar is?' (Mede-)eigenaarschap kan ook gestimuleerd worden door leerlingen medezeggenschap te geven over afspraken en regels, door daarvoor klassenvergaderingen te organiseren en op schoolniveau een leerlingraad in te stellen.

In groep 6 hangt er een vel papier op het prikbord met een tabel. In de eerste kolom staan de namen van de kinderen uit de klas. Iedereen kan hier iets opschrijven wat ze zelf graag willen leren. In de achterste kolom mogen klasgenoten hun naam schrijven als ze daarbij kunnen helpen.

De rol van de leerkracht

Het onderscheid tussen het bieden van de gelegenheid aan leerlingen om eigenaar te zijn van het eigen leren en de vaardigheid om dat daadwerkelijk te zijn, kan leerlingen in hun taak helpen. Gelegenheid geven is namelijk niet genoeg, leerlingen moeten ook begeleid worden bij het zelf leren plannen en werken. Zoals Montessori dat al zei, is de vraag van het kind: 'Help me het zelf te doen!' Een leerkracht kan leerlingen begeleiden bij het stellen van doelen en het kiezen van leerinhouden, maar ook bij het plannen van leeractiviteiten en bij de keuze of er samen of juist alleen gewerkt wordt. Soms

In de praktijk:

Voorbeeldvragen om eigenaarschap te bevorderen:

- 'Wat zullen we vandaag eens gaan doen/leren?'
- (In een kindgesprek) 'Wat zou ik kunnen doen om ervoor te zorgen dat jij beter in leren wordt en het leuker gaat vinden?'

Tip:

- Bepaal niet wat, wanneer, hoe en waar er geleerd wordt. Geef ruimte op allerlei terreinen aan de leerling om zelf te bepalen. Hang bijvoorbeeld een ideeënbuis in de klas waarin leerlingen papiertjes kunnen doen waarop ze schrijven wat ze willen leren.

is het helpen plannen van belang, soms is het zelfs mogelijk om leerlingen te laten nadenken over de criteria waarmee ze schoolwerk zelf beoordelen. Laat kinderen in dit verband vooraf nadenken over wanneer ze zelf tevreden zijn over een eindproduct waar aan gewerkt gaat worden.

Leerkrachten kunnen ook helpen door het geven van taakinstructies, het bieden van handelings- en instructiewijzers en het inzetten van instructiefilmpjes. Soms kunnen leerlingen opdrachten eerst zelf proberen, zonder voorafgaande instructie, en kan er de mogelijkheid geboden worden om eventueel in te schrijven op een hulpmoment als ze er onverhoopt niet uitkomen. Leerlingen kunnen ook elkaar helpen. Feedback en hulp die leerlingen elkaar onderling geven, is vaak heel effectief.

Bij het creëren van meer eigenaarschap voor leerlingen zijn de houding, rol en competenties van de leerkracht essentieel. Je bent niet minder belangrijk, maar je hebt een andere rol. Je bent niet zozeer de instructeur en de organisator die de leerstof en activiteiten plant, maar meer de begeleider, de bevrager, degene die faciliteert. Dit kan veel leerkrachten verrijken in hun leerkrachtschap en hen wat meer de rol van ontwerper geven dan die van doorgeefluik. ●

LITERA TUURI

- Kohn, A. (2011). *Feed Bad Education*. Boston: Beacon Press.
- November, A. (2012). *Who owns the learning?* Bloomington: Solution Tree Press.
- OCW (2010). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008/2009*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Onderwijsraad (2007). *Leraarschap is eigenaarschap*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Pink, D.H. (2010). *Drive. De verrassende waarheid over wat ons motiveert*. Amsterdam: Business Contact.
- William, D. (2013). *Cijfers geven werkt niet*. Meppel: Ten Brink Uitgevers.